

Тема 2. Особливості методології наукового дослідження та її специфіка у дослідженні релігійних феноменів

Наукове дослідження – один з видів пізнавальної діяльності, який являє собою процес вироблення нових наукових знань. Це цілеспрямоване пізнання, комплекс логічних побудов і експериментальних операцій, виконаних відносно об'єкта дослідження для визначення властивостей об'єкта і закономірностей його поведінки.

Метою наукового дослідження є всебічне, об'єктивне і ґрунтовне вивчення явищ, процесів, їх характеристик, зв'язків на підставі розроблених у науці принципів і методів пізнання, а також отримання корисних для діяльності людини результатів, упровадження їх у виробництво для підвищення його ефективності.

При науковому дослідженні важливо враховувати все, концентруючи увагу на основних, ключових питаннях теми. Результати наукових досліджень тим кращі, чим вищий науковий рівень висновків, узагальнень, чим вища їх достовірність та ефективність.

Метод наукового дослідження – система інтелектуальних і (або) практичних операцій (процедур), які спрямовані на розв'язок певних пізнавальних задач з урахуванням певної пізнавальної мети. За цільовим призначенням до потреб практики наукові дослідження прийнято поділяти на види: – формальні (змістовні); – емпіричні (теоретичні); – фундаментальні.

Фундаментальні наукові дослідження – це теоретичні та (або) експериментальні дослідження, спрямовані на одержання нових знань про основні закономірності розвитку природи, людини, суспільства і штучно створених об'єктів (на виявлення та вивчення основних законів, об'єктів, явищ (процесів) і властивостей природи, суспільства, мислення і техніки). Ці дослідження ведуться на межі відомого і невідомого. Певна невизначеність фундаментальних досліджень підвищує роль випадку та здатність дослідника до інтуїції і тому вимагають від дослідника великої напруги розуму і інтуїції.

Фундаментальне дослідження може бути вільним теоретичним або цілеспрямованим. Вільне теоретичне дослідження очолюється одним ученим, який визначає напрям досліджень на основі своїх ідей. Цілеспрямоване дослідження обмежується галуззю науки і вибором об'єкта досліджень, вибирається колективом дослідників. Підсумком реалізації фундаментальних досліджень може бути не тільки відкриття та опис нових, невідомих раніше в науці законів, явищ або процесів, розкриття механізмів і закономірностей їхнього протікання, але й пізнання нових закономірностей, відштовхуючись від вже відомих законів й явищ.

Прикладні наукові дослідження – наукова і науково-технічна діяльність, спрямована на використання результатів фундаментальних досліджень для різних практичних завдань, на основі яких розробляється нове обладнання, нові машини, способи організації виробництва, технологічні процеси тощо, з метою отримання безпосереднього економічного ефекту в конкретних галузях економіки. Прикладні дослідження піддаються плануванню, а фундаментальні

результати планувати складно. Крім того, прикладні розробки можуть бути впроваджені в промисловість і приносити економічний ефект. Фундаментальні результати безпосереднього прибутку не несуть, а їх використання може тривати десятиліттями. Кінцевою метою всіх прикладних досліджень є їх впровадження в практику. Різноманітністю прикладних досліджень є пошукові – розробка принципово нових технологій геоінформаційного моделювання, дослідно-конструкторська робота тощо.

Пізнання – процес цілеспрямованого активного відображення об'єктивного світу у свідомості людей.

Характерні ознаки наукового пізнання (наукового методу): – об'єктивність; – відтворюваність; – евристичність; – необхідність; – конкретність тощо.

Пізнання істини відбувається на різних рівнях: **чуттєвому і раціональному, емпіричному і теоретичному**. Чуттєве пізнання передбачає переживання людиною емоційного відношення до різноманітних явищ і процесів навколишньої дійсності, є наслідком безпосереднього зв'язку людини з оточуючим середовищем і реалізується через елементи чуттєвого пізнання: відчуття, сприйняття, представлення та уявлення.

Чуттєве пізнання передбачає переживання людиною емоційного відношення до різноманітних явищ і процесів навколишньої дійсності, є наслідком безпосереднього зв'язку людини з оточуючим середовищем і реалізується через елементи чуттєвого пізнання: відчуття, сприйняття, представлення та уявлення.

Раціональне пізнання – це опосередковане і узагальнене відображення в мозку людини суттєвих властивостей, причинних відносин і закономірних зв'язків між об'єктами та явищами. Раціональне пізнання доповнює почуттєве, забезпечує усвідомлення сутності явищ і процесів, розкриває закономірності зв'язку між ними і "повертає" нове знання до емпіричного рівня у вигляді можливості його практичного застосування і подальшого почуттєвого пізнання. Воно сприяє усвідомленню сутності процесу, виявляє закономірності їх розвитку. Формою раціонального пізнання є абстрактне і логічне мислення, різні міркування людини, структурними елементами яких є поняття, судження, умовивід.

В емпіричному пізнанні відображаються зовнішні зв'язки і прояви об'єкта, досяжні для живого споглядання. Емпіричним називають наукове знання, одержане на основі спостереження і експерименту, їх результати фіксуються органами відчуттів або приладами, що їх замінюють, і дають уявлення про властивості і відношення досліджуваних явищ. Викладене мовою понять, категорій, знакових систем, емпіричне знання стає основою для подальшого розвитку наукового знання.

Теоретичне пізнання – це відображення внутрішніх зв'язків і закономірностей становлення, розвитку та існування об'єктів, які з'ясовуються шляхом раціонального опрацювання даних емпіричного дослідження. Теоретичний рівень пізнання забезпечує перехід від конкретного або

конкретнопочуттєвого дослідження до абстрактного, що дає можливість виявити і сформулювати суттєве, головне.

Традиційна модель наукового пізнання передбачає рух по ланцюжку: встановлення емпіричних фактів → первинне емпіричне узагальнення → виявлення відхилень фактів від правил → винахід теоретичної гіпотези з новою аргументацією → логічний висновок (дедукція) з гіпотези всіх фактів спостереження, що є перевіркою на її істинність. Отже, процес наукового дослідження достатньо тривалий і складний. Він починається з виникнення ідеї, а завершується доведенням правильності гіпотези і суджень.

Методологія науки – це система методологічних і методичних принципів і прийомів, операцій і форм побудови наукового знання.

До загальнонаукової методології слід віднести системний підхід, застосування якого потребує кожний об'єкт наукового дослідження. Сутність його полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. Для конкретних наук методологія пізнання (дослідження) є сукупністю методів і засобів, спрямованих на вирішення поставлених проблем. **Методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища.**

Джерело: Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В. І. Зацерковний, І. В. Тішась, В. К. Демидов. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 236 с.

В чому ж тоді полягають особливості методології вивчення релігії і релігійних феноменів? Релігія складне і багатоманітне явище, вона інтегрована в різні сфери життєдіяльності людини, тому часто виділити її сутнісні характеристики проблематично. Саме слово «релігія» з латинської перекладається як благочестя, святиня, предмет культу, з чого можна зробити висновок, що це явище відноситься до чогось надприродного, вищого, святого, надлюдського.

Тому довгий час релігія на відміну від звичайних явищ та процесів, в силу своєї особливої «божественної» природи вважалась ірраціональною і, як наслідок, недоступною для наукового пізнання і аналізу. Тим не менш з розвитком науки релігія все ж стала об'єктом досліджень. Через складність самої структури релігії та різноманіття її проявів у дослідників з'являється можливість використовувати різні підходи, методи та прийоми для її дослідження. Але тут виникає проблема: чи можна використовуючи суто наукову методологію, щоб визначити сутність релігії?

Ця тема в науці не нова, її торкались в своїх працях як класики теології, філософії та соціології, так і сучасні дослідники: В. Гараджа, М. Лукашевич, А. Радугін, С. Самігін та інші. Слід відзначити, що їх дослідження носять загальнонауковий фундаментальний характер.

Релігія це не тільки уявлення про надприродне, не тільки певний «ірраціональний» тип свідомості, це ще й реальне життя та дії людей –

богослужіння, церковна організація, нарешті, це форми і принципи організації суспільного життя, що тією чи іншою мірою ґрунтуються на релігійних засадах.

Саме ці сторони релігії можна досліджувати емпіричними методами, адже центральною проблемою, або скоріше центральною темою, наприклад, соціології релігії є дослідження взаємодії релігії і суспільства, а не сама суть божественного чи трансцендентного.

Взагалі всі наукові підходи до дослідження релігії можна, згрупувати у наступні два типи: 1. дослідник відчуває свій суб'єктивний релігійний зв'язок з об'єктом вивчення; 2. дослідник нейтральний по відношенню до об'єкта вивчення. До першого типу відноситься теологія і пов'язаний з нею комплекс дисциплін, до другого – соціологія релігії та інші гуманітарні дисципліни, які вивчають соціальні та культурологічні аспекти функціонування релігії в суспільстві.

Фундаментальна відмінність, наприклад, між теологією і соціологією релігії в тому, що теологія базується на переконанні в дійсне існування Бога, тобто теологія вивчає, якщо можна так сказати, самовияв Бога у світі. Соціологія релігії та інші соціогуманітарні дисципліни вивчають дії людей пов'язані з їх уявленнями про Бога, його існування і т.д.

Однак перед дослідниками завжди постає питання, про те як взагалі можна вивчати релігію з позиції нейтральності і об'єктивності, адже сама по собі релігія в значній мірі відноситься до сфери людської суб'єктивності.

По-перше основою будь-якої релігійної практики є індивідуальний внутрішній досвід і емоційно-чуттєве життя особистості. Таким чином, від суб'єктивно-особистісної компоненти у вивченні феномену релігії абстрагуватись майже неможливо. Крім того, у вивченні релігії часто доводиться стикатись не тільки з досвідом індивіда, але і з колективною, груповою релігійною практикою.

Розходження між об'єктивним і суб'єктивним баченням особливо велике при вивченні справжнього сенсу релігійних практик, ритуалів і церемоній. Для того, щоб зрозуміти внутрішню сторону релігійної практики, необхідно спостерігати її не зі сторони, а очима учасника, тобто в певній мірі перейти на суб'єктивну позицію.

Дослідження релігії можна також класифікувати на історично-дескриптивні і нормативні. Нормативні дослідження фокусуються навколо істинності постулатів релігії, прийнятності проповідуємих нею цінностей та інших подібних аспектів.

Предметом історично-дескриптивних досліджень виступає структура релігії, її історичний розвиток, а також її функції та вплив на суспільство. Подібні дослідження, як правило, не оперують оціночними судженнями відносно змістовної сторони релігійних доктрин. На сьогоднішній день у вивченні релігії домінує саме дескриптивний підхід, хоч іноді описи релігійних феноменів включають елементи нормативного теоретизування.

На практиці кожна релігія, кожне релігійне вчення це окрема система чи сукупність систем, в котрих доктрини, міфи, ритуали, практики, почуття виступають пов'язаними в одне ціле. Тому для того, щоб зрозуміти процеси які

відбуваються в цих системах необхідно враховувати і їх взаємозв'язок з іншими соціальними системами.